

LUČE, LUČE, ZLATÉ LÚČE! HVIEZDOSLAVOVSKÉ POZNÁMKY K VIACSMERNOSTI LEXIKÁLNEJ DYNAMIKY¹

MIRA NÁBĚLKOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Luče, luče, zlaté lúče!* Remarks on multi-directionality of lexical dynamics inspired by the language of P. O. Hviezdoslav's poetry. *Jazykovedný časopis* (Journal of Linguistics), 2018, Vol. 69, No 3, pp. 340 – 358.

Abstract: The literary texts of Pavol Országh Hviezdoslav contain a lot of lexical items unknown to contemporary readers. From anthropocentric point of view, these words as well as many other peripheral lexical items (i.e. obsolete and dialectal words, archaisms and historicisms) in various texts of the earlier periods may be considered lexical agnonyms. In this connection, the occurrence of small dictionaries attached to the published books as a help for readers is particularly interesting. The appended dictionaries, originating in different periods as a specific kind of reduced text dictionaries, are worth attention from the point of view of Slovak and Slovak-Czech lexicography and from the viewpoint of the language policy and planning in support of Czech-Slovak and Slovak-Czech bilingualism and biliteracy.

Key words: Slovak, Czech, lexicography, lexicology, appended text dictionary, archaisation, historicisation, dialect, agnonyms, language policy, language planning, bilingualism, biliteracy

Verš *Luče, luče, zlaté lúče!* pochádza zo spevu hviezd v XIV. kapitole Hviezdoslavovej *Hájnikovej ženy*, z prvej aj poslednej strofy, v ktorých spoločne znejú hlasy hviezdneho chóru. Spev hviezd – nenadarmo je Pavol Országh Hviezdoslavom – tu zachytáva dotyk sfér, astrálnej (nie ľahostajnej k daniu na Zemi) a pozemskej (s nie jednoduchým ľudským životom). Poetickú formuláciu *Luče, luče, zlaté lúče!* vysielajúcu do priestoru všetko presvecujúci svit by som rada odovzdať Kláre Buzássyovej pri jej životnom jubileu. Vidí sa mi pritom symptomatické a aj veľmi krásne, že vesmíru výzvu, pokyn na púť blahodarných lúčov *zo strminy do hlbiny* vyjadril Hviezdoslav celkom pozemským, zvonkavým pastierskym citoslovcom *luče*. To, že ide o slovo z okruhu životných činností, ktoré sú dnes väčšine nositeľov slovenčiny vzdialené (a isto boli, napriek dobovo výraznejšej rurálnosti krajiny, aj mnohým Hviezdoslavovým súčasníkom), má za prirodzený následok, že je slovo *luče*, pobádací výraz pri pasení či zaháňaní oviec, v našom čase prakticky neznáme. Nepatrí zrejme ani do pasívnej slovnej zásoby väčšiny Slovákov, nie je spracované vo výkla-

¹ Text vznikol s podporou projektu Univerzity Karlovej *PROGRES Q10 – Jazyk v proměnách času, místa, kultury*.

dových slovníkoch spisovnej slovenčiny, nájdeme ho zato v *Slovníku slovenských nářečí* (2006). Od verša *Luče, luče, zlaté lúče!* bude sa odvíjať nasledujúce lexikologicko-lexikografické „kolotanie“ – chcela by som sa pristaviť pri niektorých, nazdávam sa, že zaujímavých súvislostiach, ktoré sa v súčasnom (aj spätom) pohľade v súvislosti s jazykom Hviezdoslavovej poézie vynárajú.

V názve svojho – pozdravného a ďakovného – textu som v naznačení jeho obsahového nasmerovania spomenula lexikálnu dynamiku. Aj preto, že s dynamikou i *Dynamikou* sú späté krásne roky, ktoré som mala možnosť, spolu s ďalšími kolegami, prežiť v blízkej spolupráci s Klárou Buzássyovou a na ktorých základe sa k nej hlásim ako k svojej učiteľke. Spoločná práca nad *Dynamikou slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) predstavovala lektúru so špecifickou senzibilizáciou na to, čo je v pohybe. Ako dynamika slovnej zásoby sú v monografii predstavené súčasné procesy prebiehajúce v slovnej zásobe, ktoré zahŕňajú dopĺňanie, vznik nových aj zánik jestvujúcich pomenovaní. Jednotlivé kapitoly knihy s odstupom času popri stálej metodologickej inšpiratívnosti nadobudli už aj črty svedectva o dobovo (tri dekády a viac) vzdialenom jazyku.² Pri prečítovaní monografie si pritom možno uvedomiť, aké je v opise dominantných vývinových procesov, zachytávajúcom kvantitatívne zmeny i reštrukturalizáciu vzťahov jestvujúcich lexikálnych prostriedkov, frekventované slovo „obohacovanie“. Pri charakteristike skúmaných procesov nechýba zreteľ na ústupové a zánikové javy, jednotlivé časti knihy poukazujú napr. na neproduktívnosť konkrétnych slovo-tvorných prostriedkov premietajúcu sa do podôb synchrónnych konkurenčných či už nekonkurenčných vzťahov (možno tu spomenúť práve aj kapitoly Kláry Buzássyovej venované otázke synchrónnej konkurencie pri abstraktných podstatných menách či opis a interpretáciu periferizácie kolektív typu *sedliactvo, roľníctvo*³), spomína sa ústup jednotlivých pomenúvacích typov aj zastarávanie, ústup konkrétnych lexém v rámci synonymických radov.⁴ Celkovo však v monografii venovanej lexikálnej dynamike výraznejšie vystupuje to, čo je produktívne, čo prispieva ku kvantitatívnemu a kvalitatívnemu obohacovaniu lexiky, čo ako živé mechanizmy jazyka umožňuje do-

² Lubomír Kralčák v monografii *Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka* ponúka ako pojmový nástroj pri opise synchrónnej jazykovej dynamiky označenie „aktuálny stav jazyka“ (Kralčák, 2009, s. 20). Dolnú hranicu súčasného aktuálneho stavu slovenčiny možno vymedziť vývinovými procesmi, ktoré tvarovali a tvarujú súčasnú podobu slovenčiny v spätosti so spoločenskými zmenami po r. 1989 – dátum publikovania kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* sa tak prekrýva s týmto spoločenským a jazykovoperiodizačným medzníkom.

³ K spoločensky rezonantnej lexikologickej téme sa K. Buzássyová znova vrátila s odstupom desaťročí (Buzássyová, 2013).

⁴ „Zanikanie (zastaranie, zastarávanie) a tvorba nových členov (neologizmov) v synonymickom rade je proces veľmi živý,“ píše v *Dynamike slovnej zásoby...* o vývine v skupinách synoným autorka kapitoly Mária Pisárčiková (s. 329) – vývinové premeny sa dotýkajú konkrétnych lexém, ich vlastnej existencie, významu či suprasémantických hodnôt. Zachytenie oboch vývinových smerov prináša v súhre výkladov a využitia kvalifikátorov napr. spracovanie synonymických radov v *Synonymickom slovníku slovenčiny* (2004).

plňať výrazové prostriedky, vyplňať vznikajúce (komunikačne pociťované) lakúny v slovnej zásobe a spoľahlivo napĺňať aktuálne komunikačné potreby jazykového spoločenstva. Monografia obsahuje kapitolu neologizácia, no protismerná antikvarizácia, historizácia či archaizácia,⁵ aby som spomenula niektoré z pojmov týkajúcich sa dynamických „ústupových procesov“, takto samostatne ako synchronne sledovateľný jav spracovaná nie je. Zohľadňujúc v potrebnej miere obojsmernosť procesov lexikálnej dynamiky, bola som i ja pri spracúvaní svojej témy, opise adjektívnej lexiky, vnútorne nasmerovaná dominantne na to „nové“, pribúdajúce a ustalujúce sa, na nové pomenovania a nové významy ako odpovede na nové komunikačné požiadavky.⁶ Aj to je zrejme jeden z motívov, prečo ma dnes jubileum Kláry Buzássyovej nasmerúva vo sfére lexikálnej dynamiky „komplementárne“ – na pohyb v protismere, unášajúci na perifériu a za jej hranice slová, slovotvorné hniezda či ich časti nahrádzané inými pomenovaniami, aj slová, ba celé lexikálne polia pomenúvajúce (bez komunikačnej potreby náhrady) javy zo zanikajúcich sfér ľudských činností. Nejde, prirodzene, o pohyb, ktorý by „predtým“ v lexike nebol, no s akceleráciou spoločenských premien a vyrastaním nových generácií s ich súčasnými špecifikami jazykovej socializácie nadobúda na závažnosti z hľadiska poznania, čo a ako sa v jazykovom spoločenstve deje s ustupujúcou a odchádzajúcou lexikou z rozličných variet národného jazyka.⁷ Výskumne je tento smer pohybu v lexikálnej dynamike prítiažlivý aj ako jedna zo sfér záujmu kultúrno-kognitívne orientovanej lingvistiky. Archaizmy a historizmy rozličných typov sú dôležitou súčasťou jazykového obrazu sveta, ktorý predstavuje jazykové spracovanie a zachytenie mnohorakých životných sfér a vyjadrovacích osobitostí slovenského ja-

⁵ Diferencovanú „časovo deaktualizovanú“ lexiku (archaizmy, zastarané i zastarávajúce slová, historizmy) zastrelil Juraj Dolník termínom antikvarizmy (2003, s. 190 – 192; porov. aj spracovanie antikvarizmov ako slov s príznakom statutia v učebnici Olgy Orgoňovej – Aleny Bohunickej, 2011, s. 198 – 202). Možno pripomenúť aj pojem deponovaná lexika, s ktorým pracuje Ľ. Kralčák. Depozíciu chápe ako stratu postavenia výrazu v aktívnej vrstve slovnej zásoby, s jeho posunom na osi „aktuálnosť — zastaranosť — archaickosť“ (Kralčák, 2010, s. 462) – zo sféry depozície sa lexikálne prostriedky môžu (ale aj nemusia) presúvať do sféry zániku.

⁶ Pohľad v opačnom smere sa výraznejšie uplatnil v štúdiu *Músi, báseňné panni. Spätný pohľad na adjektívnu slovotvorbu* (Nábělková, 2007).

⁷ V danej súvislosti Gabriela Múcsková v štúdiu „*Nepoužívanie*“ jazyka – historizácia ako typ jazykovej zmeny hovorí, že pri „nepoužívaní“ jazykových jednotiek sa „mení poznanie (pojmov i samotných denotátov), ktoré prechádza rôznymi modifikáciami – najčastejšie zjednodušovaním, nepresnosťou, vágnosťou až neznalosťou významu slov (používatelia ich ešte istý čas registrujú v povedomí ako niečo staré, neznáme) –, až sa dospeje k zabudnutiu“ (Múcsková, 2012, s. 307). Zaujímavý obraz stierania diferencií v pôvodných lexikálno-sémantických poliach u súčasných nositeľov slovenčiny podáva napr. monografia Jána Doruľa *Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke* (2012). Pri novších vydaniach rozprávok možno pritom so zreteľom na lexiku sledovať rozličné vydavateľské stratégie. Na jednej strane rozličnú mieru lexikálnej (i širšej jazykovej) adaptácie, osobitne vo vydaniach pre deti, na druhej strane opatrenie publikácie slovníkom – tak napr. pri trojväzbovom akademickom vydaní *Slovenských ľudových rozprávok* z wollmanovskej zberateľskej akcie (1993, 2001, 2004) či vo vydaní klasických *Slovenských rozprávok* vo vydavateľstve Kalligram (2013).

zykového spoločenstva a je podstatnou časťou národného kultúrneho dedičstva. V lingvistikom opise predstavuje ustupujúca lexika otáznik osobitne pri lexikografickom spracovaní, nielen z hľadiska spôsobu opisu jednotlivých slov, sémantických spektier významov, ich hierarchizácie a zachytenia suprasémantických hodnôt, no už pri samom výbere slov do heslára konkrétneho lexikografického kompédia.⁸

V priebehu minulého storočia sa v súvislosti so zmenami v spôsobe života, prinášajúcimi zánik rozšírených a bežných javov a činností, postupne na perifériu slovnej zásoby (či za ňu) dostali celé lexikálne polia týkajúce sa rozličných sfér. Tak sa napr. z používania i širšieho poznania vytratili predtým bežné slová súvisiace s pradením a tkaním ako *praslica*, *kúdel*, *vreteno*, *motovidlo*, *brdo*, čo sa následne odrazilo aj v zmene hodnotenia pri ich lexikografickom zachytení – kým *Slovník slovenského jazyka* (1959, ďalej SSJ) aj *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003, ďalej KSSJ) spracúvajú slová tohto typu „ako bežnú lexiku“ bez akéhokoľvek kvalifikátora, *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006, ďalej SSSJ) ich už hodnotí ako etnografizmy.⁹ Iný typ zachytenia posunov v lexike späť s rurálnym životom možno vidieť napr. v spracovaní synonymického radu s dominantou *roľník* v *Synonymickom slovníku slovenčiny* (2004, ďalej SSS): **roľník** kto obrába pôdu a chová hospodárske zvieratá (obyč. ako jednotlivec): *jeho otec bol roľník* • **poľnohospodár** (najmä ako všeobecné označenie pracovníkov v poľnohospodárstve) • zastaráv. **sedliak**: *zámožní sedliaci* • **gazda** (roľník vlastníci pôdu): *majetný gazda* • **farmár** (majiteľ farmy; pracovník na farme). Lexikografické spracovanie slova *farmár* v SSS už neobsahuje vymedzenie, ktoré v jeho výklade podával SSJ: **farmár** majiteľ al. nájomca farmy v anglosaských krajinách. Kým SSS v danom synonymickom rade signalizuje komunikačný ústup len pri slove *sedliak* (kvalifikátorom *zastar.*), SSSJ už využitím sémantickej poznámky (prv)¹⁰ po prvý raz naznačuje aj súčasnú periferizáciu slova *gazda* v tomto význame: **gazda** (prv) kto vlastní a samostatne obrába pôdu, chová hospodárske zvieratá; syn. *sed-*

⁸ Na okraj chcem aj tu vďaka pripomenúť, že príprava koncepcie *Slovníka súčasného slovenského jazyka* bola ďalším krásnym obdobím, keď som mala možnosť pracovať pod vedením a po boku Kláry Buzássyovej na spoločnom diele. Na tomto mieste možno odkázať aspoň na niektoré z prác K. Buzássyovej dotýkajúce sa súbežne vývinových procesov v slovnej zásobe slovenčiny a koncepčných otázok jej „stabilizovaného obrazu“ vo výkladovom slovníku (napr. Buzássyová, 1995, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2008, 2010, 2012, 2013).

⁹ Ako etnografizmy sú v dosiaľ vydaných zväzkoch SSSJ z tohto lexikálno-sémantického okruhu zachytené napr. lexémy *brdo*, *kolovrat*, *močidlo* či *motovidlo*, predtým spracúvané bez kvalifikátora. Slovám tohto typu venovala okrem iného pozornosť G. Múcsková v už citovanej štúdii (2012), pričom poukázala aj na problémovosť lexikografického hodnotenia konkrétnych slov ako etnografizmov vzhľadom na definičné črty etnografizmu vymedzené v úvodnej časti slovníka.

¹⁰ K uplatneniu časovej poznámky (prv) medzi inými charakteristikami lexém v SSSJ na základe časového hľadiska pozri *Východiská a zásady spracovania slovníka* (SSSJ, 2006, s. 38), viacerým lexémam spracovaným v jednotlivých dieloch SSSJ s časovým kvalifikátorom (prv), neraz v súhre s inými pragmatickými kvalifikátormi, venovala pozornosť K. Buzássyová v štúdii *Konotatívne a pragmatické príznaky lexikálneho významu* (2012, s. 60 – 62).

liak.¹¹ Pomenovania z rozličných okruhov tradičného (v mnohom zaniknutého) spôsobu života stretávame dnes najčastejšie v klasickej literatúre – ak ostaneme pri Hviezdoslavovi, v celostnosti lexiky jeho diela je tu deponovaná aj bohatá časť tejto slovnej zásoby (v lyrike aj v jeho epických skladbách, pričom špecifické postavenie možno pripísať kratšej epike, napr. poeticko-realistickým opisom v skladbách *Poludienok*, *V žatvu* či *Na obnôcke*). Popri osobitostiach básnického idiolektu P. O. Hviezdoslava, jeho (slovami Zoltána Rédeya) „licenčných výrazoch“ apelujúcich na čitateľovo interpretačné súznenie, patrí dnes už aj táto, predtým široko známa vrstva lexiky k potenciálnym komunikačným bariéram medzi básnickým textom a jeho prijímateľom. Napr. v básni o babe-zime¹² postavil Hviezdoslav obraz príchodu zimy na paralelu s prácou tkáčky (*šupla k práci za krosná*) aj s metaforickým využitím ďalších odborných pomenovaní (*osnova*, *útok*, *cieva*, *prejma*, *bidlo*, *návoj*, *podnož* či *podvoj*). Ako konštatuje v danej súvislosti už Marta Marsinová v štúdiu *O takzvanej nesrozumiteľnosti Hviezdoslava*, ak „nepoznáme obsah týchto termínov, naozaj ťažko nám ‚porozumieť‘ básni, a uvedomujeme si, že Hviezdoslav akiste bol v tomto ohľade srozumiteľnejší súčasným čitateľom, ktorí pri nerozvitosti nášho života skôr mohli z vlastnej skúsenosti domáceho prostredia poznať krosná i techniku tkania“ (Marsinová, 1948 – 49, s. 196).¹³ Vo vzťahu k básnickej reči Hviezdoslava bol Milan Rúfus svojho času napísal: „Na často nesplavnej rieke vtedajšej básnickej reči slovenskej ťažký náklad kde-tu zachytil sa a uviazol. Stojí tam a dnes žiada prejsť pešo proti prúdu, zájst' k nemu na kuse a tak ho prijať...“ (Rúfus 1974; pozri tiež Nábělková, 1990). To, za čím treba prejsť na kuse proti prúdu, sú v mnohom práve nespoznaté lexikálne prostriedky. Nie je to iste len moja skúsenosť, že aj po niekoľkonásobných návratoch k Hviezdoslavovej poézii ostáva človeku všeličo neznáme či inak pochopené. Sama som si relatívne nedávno uvedomila v podstate priezračnú motiváciu slovesa *kolotať* (*len jedno orla skolotanie...*),¹⁴ až donedávna mi ostával skrytý (a vlastne ani neviem, na aký popud sa odkryl, keďže verš aj tak „dával zmy-

¹¹ Sémanticko-pragmatické dôvody existencie a expanzie slova *farmár* v konkurencii s ustupujúcim slovom *gazda* v novej hospodárskej skutočnosti zachytil J. Horecký (2003; o novej konkurenčnej prevahe slova porov. aj Duchková, 2009). Hoci dnešný spôsob života vytískla jednotlivé členy tohto synonymického radu z komunikácie o súčasných javoch, existuje (v istom životnom i jazykovom vzdore) aj tendencia oživiť gazdovanie definované ako sebestačné prírodné hospodárstvo (revitalizácia spôsobu hospodárenia a v spätosti s tým aj slov daného slovtvorného hniezda sa odráža napr. v pomenovaní spoločenstva *Gazdovská obroda*).

¹² Dostupné na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/159/Orszagh-Hviezdoslav_Letorosty-II/6.

¹³ K využitiu lexiky zviazanej s konkrétnymi okruhmi tradičného života na tvorbu „odťažitejších“ básnických obrazov patrí napokon aj uplatnenie pastierskeho citoslovca *luče* pri vesmírne smerovanom oslovení.

¹⁴ S *kolotanim* sa vo Hviezdoslavovej poézii stretneme na viacerých miestach, napr. aj v krásnych veršoch o vlastnom zrení ... *môj duch sa práve tým rozkolotal, / prvý raz povyšňuv sa na kriela...* v básni *Mať moja dobrá* (Orol 1880, č. 1, s. 12). *Skolotanie orla* z *Pozdravu* nájdeme v slovníčkoch k *Hájnikevej žene* vysvetlené ako „zakrúženie“. Je pritom zaujímavé, že SSJ v spracovaní výkladu slovesa *kolotať* („byť v stálom pohybe, víriť, prúdiť“, s kvalifikátorom bás.) význam „krúžiť“ nezachytáva.

sel“) význam slova *bičik* uplatnený vo veršoch ... *a duša sa už ladi k piesni, tkne sa jej bičik prečudesný...*, obe z *Pozdravu v Hájnikovej žene*.¹⁵

AGNONYMIA

V súčasnej ruskej lingvistike sa vo vzťahu k slovu úplne neznámemu či „nie dosť známemu“ z hľadiska používateľa jazyka uplatňuje termín agnonymum. Rozpracúvanie konceptu agnonymickosti so zreteľom na jazykovú osobnosť sa v opozícii antropocentrického a lingvocentrického radí k antropocentrickým lingvistickým prístupom. Je dostatočne známe, že u jednotlivých nositeľov jazyka patrí z celku rozmanito štruktúrovanej slovnej zásoby len časť do ich aktívneho či pasívneho lexikálneho repertoára. V naznačenom terminologickom uchopení prislúšia ostatné, neznáme slová do širokej sféry agnoným, ktorá sa v priebehu života, jazykovej socializácie, s nadobúdaním poznania a rečových skúseností spravidla zužuje. Ide o individuálne osvojovanie si pomenovaní, ktoré používateľ nepoznal, no v súvislosti s osobnými komunikačnými potrebami vznikol tlak na obohatenie poznania v semaziologickom či onomaziologickom smere (v prvom prípade ide o osvojenie si významu slova, v druhom o vyplnenie individuálnej lexikálnej lakúny). Agnonymá sú teda slová (rozličných typov) neznáme alebo len matne známe konkrétnej jazykovej osobnosti – preto termín *agnonymum* nepatrí k pomenovaniám členov paradigmatických zoskupení v slovnej zásobe (*synonymá*, *homonymá*, *paronymá* či *antonymá*), teda na jazyk, jazykový systém orientované, lingvocentricky zakotvené termíny), hoci ich formou pripomína, ale do pojmového arzenálu antropocentrického pohľadu na slovnú zásobu. Rozšírenie daného pojmu sa v rozvoji záujmu o tento typ prístupu k lexike odvíja od monografickej práce *Russkije agnonimy (slova, kotoryje my neznajem)* autorskej dvojice Morkovkinovcov. Podľa autorov danej koncepcie (Morkovkin – Morkovkina, 1997) je agnonymom slovo, pri stretnutí s ktorým sa používateľovi jazyka môže formulovať niektoré vyjadrenie z tejto škály:

1. Vôbec neviem, čo slovo znamená.
2. Mám predstavu len o tom, že slovo označuje niečo vzťahujúce sa na istú sféru reality.
3. Viem, že slovo označuje niečo z určitej triedy predmetov, príznakov atď., ale neviem, čím sa pomenovaná reália odlišuje od iných reálií danej triedy.
4. Viem, že slovo označuje určitú reáliu, ale nepoznám jej konkrétne osobitosti, spôsob využitia, fungovania a i.
5. Viem, čo slovo označuje, ale nemám predstavu, ako vyzerá daný predmet, ako sa prejavuje príznak, ako prebieha proces atď.

¹⁵ V SSJ (1959) je pri slove *bičik* daný význam zachytený ako štvrtý: „4. zastar. sláčik (Hviezd., Tim., Kuk., Ráz.)“; nájdeme ho aj v *Slovniku slovenských nárečí* (1994). Novšie výkladové slovníky už tento význam nezachytávajú.

6. Poznám dané slovo na základe svojej špecifickej životnej skúsenosti, no predpokladám, že mnohí ľudia ho nepoznajú alebo poznajú nedostatočne (ibid., s. 119).

Rozvíjanie tohto lexikologického nazerania v ruskom prostredí spomínam okrem iného preto, že sa s ním spája praktický zreteľ na prípravu osobitného typu lexikografických diel – vychádzajú rozlične koncipované slovníky agnoným, medzi nimi napr. učebný slovník agnoným umeleckých textov (na báze románov L. N. Tolstého) či ilustrovaný slovník zabudnutých a neznámych slov z literárnych diel. Premýšľanie a spracovanie lexikografických diel tohto typu na jednej strane – v rovine percepcie – pomáha udržiavať kontakt s jazykom literárnych diel dávnejších či menej dávnych období s určitým výrezom vlastného kultúrneho priestoru, na druhej strane môže prospešne spolupôsobiť pri rozvíjaní pasívnej a optimálne i aktívnej slovnej zásoby konkrétnej (rozvíjajúcej sa) jazykovej osobnosti. Takéto diela predstavujú samostatné slovníkové publikácie.

Už som sa v predchádzajúcom texte dotkla zachytenia či nezachytenia slov ako *kolotanie* alebo *bičik* vo význame „sláčik“ v slovníkoch predstavujúcich súčasť niektorých vydaní *Hájnikovej ženy*. Otázka „prílohových slovníkov“ tohto typu v knihách P. O. Hviezdoslava aj ďalších autorov (ako istého analógu spomenutých slovníkov agnoným) predstavuje nesmierne zaujímavú sféru čiastkového spracovania slovenskej lexiky, ktorej sa dosiaľ venovalo menej pozornosti, než by si zaslúžila.¹⁶ Zaujímavá je z rozličných hľadísk, ktorých by som sa rada, hoci len v stručnosti, dotknúť.

Ešte pred začatím do problematiky prílohových slovníkov z okruhu hviezdoslavovskej (a inej súvzťažnej) autorskej lexikografie možno sa krátko pristaviť pri zaujímavom lexikografickom koncepte Miloša Weingarta v publikácii *Příspěvky k studiu slovenštiny* (1923). Súbežne s prehľadom dovtedajšej slovenskej lexikografie venuje sa aj otázke perspektív spracovania slovnej zásoby slovenčiny. Medzi inými úvahami nachádzame formuláciu, ktorá sa týka hviezdoslavovského slovníka – podľa predstavy M. Weingarta by sa nové koncepcné budovanie lexikografie slovenčiny malo začať práve spracovaním a publikovaním Hviezdoslavovho autorského slovníka: „Důležitost tohoto úkolu je každému jasná; že je Hviezdoslav lexikálně nejtěžší ze slovenských autorů, je beze sporu; způsobují to zvláště jeho oravismy a básnické neologismy. V případě Hviezdoslavově by se tedy mohlo upustiti od zásady chronologického vypisování a hned připravovati a vydati úplný slovník všech slov Hviezdoslavových s náležitým výkladem...“ (Weingart, 1923, s. 110).¹⁷ Hoci sa

¹⁶ V klasifikáciách slovníkov sa lexikografické práce, ktoré spracúvajú lexiku konkrétnych textov (jedného textu či viacerých/všetkých textov jedného autora alebo textov viacerých autorov spätých na základe určitého kritéria), nazývajú textové slovníky. Keďže môžu existovať v podobe samostatných rozlične koncipovaných publikácií (napr. autorských slovníkov), ale aj ako slovníčky priložené priamo k literárnym dielam a objasňujúce potenciálne problémovú lexiku, vidí sa mi prijateľné (s istou nominálnou licenciou) nazývať túto osobitnú skupinu stručných textových slovníkov publikovaných v tesnej väzbe na text diela „prílohové slovníčky“.

¹⁷ Weingartove formulácie týkajúce sa plánovaného slovníka slovenčiny sú v mnohom nadčasové: „Znáti docela všechna slova svého jazyka a rozuměti jim – nemůže nikdo. A kromě pouhé znalosti vý-

táto Weingartova vízia nenaplnila, niektoré prvky jeho koncepcie, v tom aj osobitný zreteľ na Hviezdoslavovu lexiku, možno nájsť napr. v káľalovskom slovníku (1923, 1924). Medzi pozoruhodnosti slovníka patrí, že výklad niektorých slov z Hviezdoslavovej poézie konzultoval Miroslav Káľal s autorom a preniesol ich do lexikografického diela. Tak v *Predmluve* slovníka píše, že „... nebohý básnik Hviezdoslav písomne mi vysvetlil do 350 zvláštnych slov zo svojich diel“ (Káľal, 1924, s. 4).¹⁸ Informáciu o lexikálnych konzultáciách s Hviezdoslavom nachádzame potom aj v poznámkach pri skratke (Hv.).¹⁹ Z dosiaľ spomínaných slov zachytáva Káľal (s odkazom nie na Hviezdoslava, ale na Kukučína) význam „sláčik“ v sémantickom spektre lexémy *bičik*: **bičik** 1) bičik, 2) smyčec (*Kuk.*), syn. *sláčik*;²⁰ v hesle *skolotanie* odkazuje na Hviezdoslava: **skolotanie** kroužení, slétání v kole (*orla s., Hv.*); citoslovce *luče* ako emblematické slovo nášho rozmýšľania nespracúva.

LUČE, LUČE, ZLATÉ LUČE!

V citovanej morkovkinovskej škále identifikácie agnoným sa ako posledné uvádza vyjadrenie: „Poznám dané slovo na základe svojej špecifickej životnej skúsenosti, no predpokladám, že mnohí ľudia ho nepoznajú alebo poznajú nedostatočne.“ Ako mestskému človeku prichodilo by mi citoslovce *luče* skôr nepoznať než poznať – a predsa ho „na základe špecifickej životnej skúsenosti“ poznám.²¹ Predpokladám súčasne, že ho

znamu jde ještě o poznání života slov: slova se rodí, žijí a umírají, t. j. stará slova upadají v zapomnění, s novými poměry a předměty ujmají se nová, a slova trvající mění svůj význam. To vše chceme a musíme znáti“ (ibid., s. 111). Súčasnne sa tu však stretávame so špecifickým konceptom „slovenského slovníka“ odrážajúcim predstavu aktuálnych potrieb česko-slovenského spoluzitia, ktorá zodpovedala (v zhode so známymi názormi M. Weingarta) koncepcii jednotného československého národa a jazyka: „Pokladám totiž za jisté, že u všech hesel a v každém z nich u každého jednotlivého odstinu významového bude udán příslušný termín český a rovněž, že k slovníku bude připojeno ve formě zvláštního appendixu úplné repertorium česko-slovenské... A tak Slovenský slovník bude vlastně ohromným a nevývratným důkazem, že jazyk národa československého jest jeden a týž...“ (ibid., s. 112).

¹⁸ Odkazuje na to aj v *Poznámkach pre odborníkov* (ibid., s. 1003) a Hviezdoslavov jazyk stručne charakterizuje v *Poučení pre českého čitateľa* (Káľal, ibid., s. 1005).

¹⁹ „(Hv.) = Hviezdoslav: *Sobrané spisy básnické I. – V. Výber z lyriky I. Básne biblické* (Otto). (Excerpcie rôzne: od zaznačenia differenc. slov až k presným výkladom podľa autorovho udania)“ (ibid. s. 995). Hoci sa takto explicitne uvádza Hviezdoslavova „poradenská prítomnosť“, nie je zrejmé, v ktorých heslách konkrétne bola uplatnená. Nevieam o tom, že by už bol niekto v korešpondencii našiel a spracoval tých 350 vysvetlených lexém, ktoré M. Káľal spomína v úvode slovníka.

²⁰ Hviezdoslav má pritom vo svojom básnickom jazyku všetky tri pomenovania, v rámcojúcich častiach *Hájnikovej ženy* dve z nich, v *Pozdrave* slovo *bičik*, v záverečnom *Zbohom* slovo *šmytec* (... *vtom hr-diel zaznie na tisíce / kol, všetko v speve, grúň i laz, / haličky jak by boli šmytce...*), so *sláčikom* sa možno stretnúť v iných básňach, napr. *Návšteva* (*Snáď, že jak struny na huslach / napäté sú i ľudské síly: / i pov-čviknúť len časom kolký / a sláčik treba pohnať v ťah, / by zaihrali, hlaholili...*).

²¹ „Špecifickú skúsenosť“ som nadobudla v jednom z prostredí detstva – počas prázdnin u starých rodičov na Donovaloch chodila som s pani susedou Krištofkou pásť ovce aj kravy. Tam sa mi uložilo do pamäti jej spevavé „*Luče, baro, luče*“, podobne ako varovanie s akuzatívnou väzbou pri slovese *kliat'*:

mnohí ľudia nepoznajú – a jestvujú zaujímavé skutočnosti, ktoré daný predpoklad potvrdzujú. Nejde pritom o anketu medzi ľuďmi, ktorá by to zrejme potvrdila, ale o „edičné úchylky“, na základe ktorých sa v niektorých vydaniach *Hájkovej ženy* namiesto výzvy *Luče, luče, zlaté lúče!* objavuje verš v podobe *Lúče, lúče, zlaté lúče!* Nestretla som sa nikde s tematizáciou tohto posunu (a teda ani s jeho zdôvodnením). Ak by sme mali počítať s vedomou úpravou, možno ju interpretovať aspoň dvojako. Buď ako nezámernú odchýlku (subjektívne vnímanú ako oprava predpokladanej chyby *luče* → *lúče*), alebo ako zámernú úpravu textu zo strany editora, podávateľa (resp. niekoho v reťazci krokov tlačovej prípravy textu), ako vedomé odstránenie slova *luče* so zreteľom na jeho predpokladanú (ne)znalosť u čitateľa. Teda buď ako agnonymickosť citoslovca na strane „podávateľa“, alebo ako výsledok predpokladu, že dané slovo bude agnonymom z hľadiska adresáta textu, a vedomé rozhodnutie pre (formálne drobnú) úpravu s cieľom eliminovať nepriezračné miesto v záujme vyššej komunikatívnosti. Prikláňam sa skôr k prvej možnosti, možno však boli v rozličných konkrétnych prípadoch aj rozdielne dôvody, prečo sa napokon v publikovanom texte namiesto dynamického výzovového *Luče, luče, zlaté lúče!* objavilo statické exklamačné *Lúče, lúče, zlaté lúče!* S využitím istého pojmového aparátu možno povedať, že tu v konečnom dôsledku ide o realizáciu „iného rečového aktu“. Pri hodnotení výsledku nezámernej či zámernej „drobnej“ úpravy možno teda hovoriť o výraznej modifikácii Hviezdoslavovho autorského zámeru. V inom pohľade, z hľadiska citoslovca, daná úprava ruší jeho šancu byť literárne deplovaným a spomaliť jeho odchod do zabudnutia.

Prvý z takýchto posunov, s ktorým som sa stretla, pochádza zo začiatku 20. storočia. Objavil sa v r. 1909 v *Národných novinách* v článku S. H. Vajanského *Hviezdoslav rozpráva*, publikovanom (spolu s inými textami) pri básnikovej šesťdesiatke.²² Vajanský tu v súvislosti s *Hájkovou ženou* cituje posledné trojveršie: *A nato počne sa spev hviezd, končiaci sa chórom: Lúče, lúče, zlaté lúče, / Božej priazne pravé kľúče, / lúče v otvor srdca rúče!* (Národné noviny, 1909, zo dňa 2. 2. 1909, č. 14, s. 3). A zase už ostaneme v neistote, kto za danou úpravou stojí – či sa pomýlil Vajanský, či to pripísať niekomu inému, tlačiarňi...²³ Akokoľvek, v rozlič-

„*Pománky, pománky, spadneš, budú ma kliať!*“ Naživo som sa s touto väzbou potom stretla už len raz v reči Ábela Kráľa a pamätám sa na pocit spriaznenosti, blízkosti, ktorý mi jej nečakané vyslovenie navodilo.

²² Vo svojej poézii sa Hviezdoslav po dekádach pristavoval nad prejdenným i aktuálne žitým vlastným (a v tom nielen vlastným) životom – pri príležitosti jubilea Kláry Buzássyovej možno pripomenúť, že k básni P. O. Hviezdoslava *Som na vrchole veku ľudského...*, napísanej v r. 1899 pri päťdesiatke, podal zasvätenú interpretáciu Ján Buzássy (2009).

²³ Na tomto mieste by som chcela poznamenať, že k odchýlke vo Vajanského texte, ktorá nie bezvýznamne dokresľuje kroniku života slova *luče* vo hviezdoslavovskom nasvetení, som sa dostala s využitím vyhľadávača na stránke *Zlatého fondu* slovenskej literatúry (<https://zlatyfond.sme.sk/>). *Zlatý fond* je jedným z mimoriadnych kultúrnych činov/zdrojov posledných desaťročí, ktorý nielenže sprostredkúva prístup k rozsiahlym žánrovo diferencovaným textovým zdrojom a ponúka ich široké spektrum od „povinného čítania“ (ľahko prístupného potenciálnym čitateľom v rozličných obdobiach ich čitateľského života) po bežne „menej propagované“ texty, no môže slúžiť aj ako špecifická jazyková databáza, v čomsi vzhľadom na digitalizovanie starších textov komplementárna ku korpusu súčasného jazyka.

ných vydaniach *Hájnिकovej ženy* nachádzame potom verš v dvojakej podobe. Len ako zaujímavosť možno uviesť, že v troch časovo nie veľmi vzdialených vydaniach básnickej skladby vo vydavateľstve Tatran nájdeme v danom verši citoslovce *luče* (1973), substantívum *lúče* (1975), no aj (vedomú? nevedomú?) kombináciu *Lúče, lúče, zlaté lúče!* v úvode *Spevu hviezd* a *Luče, luče, zlaté lúče!* v jeho závere (1969). Napokon možno ešte doplniť, že existujú vydania *Hájnिकovej ženy*, kde nenájdeme ani to, ani ono, keďže kapitola *Spev hviezd* patrí k tým častiam skladby, ktoré boli v niektorých vydaniach vynechané.²⁴

„SLOVNÍČEK“

Bolo už spomenuté, že v publikáciách Hviezdoslavových diel (a podobne aj v mnohých knihách iných autorov), osobitne – no nielen – explicitne určených mladým čitateľom nachádzame v závere lexikálnu pomoc, istý súpis a výklad potenciálnych agnoným. Tieto prílohové slovníčky bývajú najčastejšie nazvané *Slovníček*, niekedy *Poznámky* alebo *Vysvetlivky*. Pravda, *Vysvetlivky* obyčajne obsahujú aj širšie encyklopedické údaje a charakteristiku reálií pomáhajúcu pochopiť zmysel textu. Niekedy sú v publikáciách samostatne aj *Vysvetlivky*, aj *Slovníček*, vypracované tým istým autorom či rozdielnymi autormi. Bez zachádzania do podrobností možno tu len naznačiť osobitosti prílohových slovníčkov hodné perspektívnej hlbšej pozornosti.

V knihách vydaných v rozličnom čase máme, neraz z pera lingvistov,²⁵ spracované – zachytené a vyložené – súpisy slov, ktoré ich autori považovali vzhľadom na predpokladaných čitateľov za potenciálne neznáme. Prílohové slovníčky možno analyzovať z hľadiska výberu a spôsobu podania zachytenej lexiky, porovnávať navzájom ako celok (osobitne slovníčky rozdielných zostavovateľov sprevádzajúce rozdielne vydania toho istého diela) či v jednotlivostiach (spracovanie konkrétnych slov aj v slovníčkoch pri rozdielných textoch jedného autora či rozličných autorov), porovnávať spracovanie slov v slovníčkoch s ich spracovaním, resp. nespracovaním v lexikografických dielach. Možno upozorniť na závažný fakt, že mnohé z prílohových slovníčkov pochádzajú z času pred vyjdenia *Slovníka slovenského jazyka*, nie-

²⁴ Vydania s vypustením VI., XII. a XIV. kapitoly a spevných vložiek zo VII. a VIII. kapitoly sú známe ako „vlčkovské“, keďže túto edičnú úpravu pri vydaní básnickej skladby pre mládež urobil – s Hviezdoslavovým odobrením – Jaroslav Vlček. V takejto skrátenej podobe *Hájnिकova žena* vyšla ešte aj v r. 2002 vo vydaní *Hájnिकova žena. Výber z epiky a lyriky* pripravenom Františkom Štrausom (k vlčkovským vydaniam v širšom kontexte pozri napr. Gbúr, 2006, s. 567).

²⁵ Prílohové slovníčky rozdielnej koncepcie aj rozsahu predstavujú integrálnu súčasť ich jazykovedného diela a nájdeme ich zachytené aj v autorských bibliografiách – napr. prvý diel personálnej bibliografie *Slovenskí jazykovedci* (Dvonč, 1987) zachytáva prílohové slovníčky (z obdobia okolo 50. rokov ponajviac z publikácií klasickej literatúry vo Hviezdoslavovej knižnici) u Antona Jánošíka (Jesenský: Pani Rafíková a iní, 1950), Antona Habovštiaka (Kukučín: Život, 1950; Dedinský román, 1952; Hviezdoslav: Ežo Vlkolinský, 1953), Marty Marsinovej (Hviezdoslav: Hájnिकova žena, 1949; Odkazy, 1949), Jána Oravca (Jégé: Adam Šangala, 1952) a i.

ktoré zo začiatku dvadsiateho storočia, no bez opory vo vydaných akademických slovníkoch boli pripravované ešte aj slovníčky pri vydaniach klasickej literatúry v povojnovom období. Hoci zväčša ponúkajú len jednoduché vysvetlenie slov (popri výklade – najčastejšie formou synonyma – býva niekedy ako sprievodná informácia ešte údaj o pôvode slova), napr. Marta Marsinová sa práve v slovníčku k vydaniu *Hájnikovej ženy* z roku 1949 pokúsila podať aj istú klasifikáciu spracovanej lexiky s využitím diferencovaného súboru kvalifikátorov (arch., básn., demin., expres., kolekt., ľud., náreč., skráť., čes., lat., maď., nem., tal., tur.), pričom v samostatnej časti *Vysvetlivky skratiek a poznámky ku Hviezdoslavovmu básnickému slovníku* podáva súhrnné charakteristiky takto klasifikovanej lexiky. Z edičnej práce literárnych vedcov možno v lexikografickom smere upozorniť na diferencované hodnotenie slov s pomocou súboru kvalifikátorov u Jána Brezinu v prvých troch zväzkoch Hviezdoslavových spisov vydaných v Matici slovenskej, ktoré aj edične pripravil.²⁶ Porovnanie prílohových slovníčkov M. Marsinovej a J. Brezinu pri skoro súčasných vydaniach *Hájnikovej ženy*, ich zhôd a rozdielov z hľadiska výberu spracovaných slov, výkladu, hodnotenia pomocou kvalifikátorov, v ďalších krokoch aj z hľadiska nezachytenia a hodnotenia danej lexiky vo výkladových slovníkoch slovenčiny by bolo, prirodzene, zaujímavé.²⁷

SLOVENSKÝ A ČESKÝ ČITATEĽ

V súvislosti s prílohovými slovníčkami možno obrátiť pozornosť aj na ich ďalšiu osobitosť vypovedajúcu o špecifiku slovensko-českých jazykových vzťahov v dlhšom časovom horizonte, do ktorej sa v období česko-slovenského spoluzitia premietalo smerovanie dobovej jazykovej aj edičnej politiky. Popri prílohových slovníčkoch, na ktorých podobe sa existencia česko-slovenského kultúrneho kontextu osobitne neprejavuje, existujú mnohé slovníčky v knihách vydaných v slovenských vydavateľstvách, na ktorých spracovaní vidno – a niekde je to aj explicitne uvedené –, že tieto vydania slovenskej literatúry boli adresované súčasne slovenskému aj českému čitateľovi,

²⁶ Okrem *Hájnikovej ženy* (1951) ide o zväzky *Na poliach* (1951) a *Volajúci na púšti* (1951). Konceptne odlišné spracovanie bez využitia kvalifikátorov v ďalších zväzkoch je od ich editora Andreja Kostolného. V digitalizovaných dielach z tohto vydania Hviezdoslavových spisov na stránkach *Zlatého fondu* nájdeme výklad neznámych slov v poznámkach pod čiarou (pri sledovaní ciest priblíženia potenciálne neznámych slov nemožno obísť tento spôsob výkladu, v porovnaní s prílohovými slovníčkami tesnejšie späť s konkrétnymi pasážami textu).

²⁷ Len v krátkosti chcem poznamenať, že pri hodnotení (a prehodnocovaní) spracovania konkrétnych slov v SSJ možno sa v cykle *Čítame Slovník slovenského jazyka* uverejňovanom na prelome 60. a 70. rokov v *Kultúre slova* stretať aj so zvažovaním hodnotenia slov z Hviezdoslavových textov. Napr. pri slovese *flúskať* doloženom len u Hviezdoslava navrhovalo sa prehodnotiť jeho nárečový status na spisovný. Ako expresívne je potom sloveso zachytené v SSS, no SSSJ ho už nezachytáva (k danej otázke porov. Pisárčiková, 1999; k prehodnocovaniu slov s kvalifikátorom ľud., využitým aj v prílohových slovníčkoch M. Marsinovej a J. Brezinu, pozri Kačala, 1981).

a teda aj zohľadňovali, viac či menej, jazykové potreby obidvoch čitateľských skupín. Zreteľ na českého čitateľa sa tak premieta do pozoruhodných črt diferencnej prekladovej lexikografie roztrúsenej v prílohových slovníčkoch jednotlivých vydání slovenských kníh. Na ukážku možno uviesť príklady jedného typu spracovania zo *Slovníčka* M. Marsinovej k vydaniu knihy P. O. Hviezdoslava *Odkazy* v edícii Hviezdoslavovej knižnice (Martin, 1949) – k nadpisu *Slovníček** sa v poznámke pod čiarou uvádza „*pre slovenského i českého čitateľa“: *broň* = brnenie, *zbroj* = pancíř; *bútlavý* = spráchnivený = trouchnivělý, práchnivý.²⁸ Niekde sa dá výklad považovať za spoločne adresovaný nositeľom obidvoch jazykov: *krútňava* = vír, kde vystupuje zaujímavá skutočnosť, že bivalentná lexéma²⁹ *vír* ako objasnenie významu potenciálneho agnonyma *krútňava* je z hľadiska slovenčiny synonymom, z hľadiska češtiny prekladovým ekvivalentom. Ako dvojstranne smerovaný výklad bivalentným slovom vyznieva aj spracovanie kolektíva *detva* = deti (hoci zápis *deti* má formálne slovenskú podobu). Na druhej strane spracovanie slov ako *čudno*, *haluz(a)* či *konár* ukazuje, že do slovníčka boli zaradené najmä so zreteľom na českého čitateľa: *haluz(a)* = větev; *konár* = větev; *čudno* = podivně.³⁰ Osobitosť vzájomných jazykových vzťahov, ktorá sa premieta o. i. do existencie prílohových slovníčkov tohto druhu, možno demonštrovať napr. aj na spracovaní slova *grúň* (*grúň* = lesnatá, travnatá stráň). Že ide o výklad nasmerovaný skôr na českého adresáta, naznačuje vlastne len česká podoba adjektíva „travnatá“ – s krátkym *a* v koreni slova. Zaujímavá je pritom otázka, do akej miery sa napr. slovo *grúň* vníma ako potenciálne agnonymum pre nositeľov slovenčiny, čo by bolo možné „odsledovať“ v rozličných slovníčkoch pri jednotlivých vydaniach kníh. Iná otázka je, do akej miery zvláda lexikografické spracovanie, nielen v slovníčkoch tohto druhu, ale vo všeobecnosti, oslabiť mieru agnonymickosti jednotlivých lexikálnych prostriedkov v zmysle naznačenej morkovkinovskej škály.³¹ Celkovo môže hlbší pohľad na prílohové slovníčky priniesť obraz výseku literárne využiteľnej potenciálne ne-

²⁸ Pri danom type spracovania nie je explicitne uvedená jazyková príslušnosť výkladových synonym, slovenské a české sú oddelené len znamienkom = (rovná sa). Ide pritom vskutku len o jeden zo spôsobov spracovania slovníčka, inde sa môžeme stretnúť so sporadickjším uvádzaním českých ekvivalentov, pričom ich českosť je zreteľnejšie naznačená skratkou č. (tak napr. A. Habovštiak v slovníčku k *Ežovi Vlkolinskému*, 1953: *ačida* = skutočne, veru, naozaj, č. opravdu; *ciagol'* = zamrznutá voda na odkvape strechy, cencúl, č. střechýl, rampouch; *shrčit' sa* = č. shlouknouti se) a pod. V tomto slovníčku nájdeme aj spracovanie slova *luče* (*luče!* = pokrik na ovce, aby sa odlúčili z krdľa) – anticipujúce jeho prakticky zhodné podanie o polstoročie neskôr v *Slovníku slovenských nářečí* (2006).

²⁹ K bivalentnosti, súčasnej príslušnosti jazykového prostriedku k dvom jazykovým kódom, pozri bližšie napr. Nábělková (2008, 156 a n.).

³⁰ Možno tu aspoň stručne spomenúť, že napr. v už spomínaných súbežne vydaných dielach – v *Slovníčku* M. Marsinovej k *Hájniově ženě* (1949) a v *Slovníku* J. Brezina (1951), smerujúcich k podrobnejšej suprasémantickej charakteristike potenciálnych agnónym s využitím kvalifikátorov, analogický zreteľ na českého čitateľa, ktorý by bol reprezentovaný českými ekvivalentmi, prítomný nie je.

³¹ Otázka sa dotýka širokej témy súhrny osvojovania si lexiky a spoznávania sveta, z hľadiska slovníkového spracovania potom aj vzťahu zachytenia kognitívno-znalostného okolia nevyhnutných a dostočujúcich informácií v lexikografickom výklade (porov. napr. Nagy, 2013).

známej slovenskej lexiky, spracovanej so zreteľom na diferencovaného čitateľa, ktorý je zaujímavý z viacerých hľadísk.

Prílohové slovníčky a aj lexikálne poznámky pod čiarou ako súčasť literárnych diel (v ktorých sa predvída a zohľadňuje agnonymickosť konkrétnych slov aj pre členov druhého jazykového spoločenstva) majú v česko-slovenskom kontexte dlhú tradíciu (porov. Gajdošová, 2014; Nábělková, 2015).³² Je zrejmé, že do vypracúvania prílohových slovníčkov sa v jednotlivých obdobiach premietali rozličné stránky dobovej jazykovej politiky a osobitne jazykového plánovania zameraného na súbežný rozvoj receptívneho bilingvizmu a biliterárnosti³³ a podporujúceho čítanie literárnych diel v origináli – v medzivojnovom čase sa opakovane možno stretnúť s podpornou tematizáciou takéhoto prístupu.³⁴ Nie je pritom nijako bezvýznamná ani lingvistická reflexia prílohových slovníčkov sprevádzajúcich vydania klasickej slovenskej literatúry (Zubatý, 1922).³⁵ V našom čase pritom asi nie je širšie známe, do akej miery sa špecifické „slovníčkové postupy“ reprezentujúce pestovanie biliterárnosti

³² Špecifické sféry predstavujú na jednej strane „zmiešané“ slovníčky a poznámky pod čiarou (aj zdvojovanie slov priamo v texte), ktoré objasňujú potenciálne neznáme české a slovenské slová (slovakizmy) v českých textoch slovenských autorov píšucich po česky, na druhej strane slovníčky slovakizmov u českých autorov slovakofilov, napr. v dielach Boženy Němcovej, Adolfa Heyduka či Rudolfa Pokorného (Nábělková, 2015; k slovakizmom v češtine súhrnne Nábělková 2016a, 2016b).

³³ To v dnešnom pohľade. Hovoriť spätne o podpore bilingvizmu a biliterárnosti nie je len terminologickým anachronizmom, ale v značnej miere to protirečí aj rozšírenej „jednotnostnej“ konceptualizácii vzájomných vzťahov (československého jazyka i československej literatúry), osobitne v medzivojnovom období.

³⁴ Druhou stranou tej istej mince bol koncept neprekladania literatúry zo slovenčiny do češtiny a naopak (Pražák, 1928). V súvislosti s vypracúvaním slovníčkov sa možno pristaviť aj pri otázke jednosmernosti či dvojsmernosti uplatňovania daného prístupu, teda pri otázke, či a kde sa stretneme so zreteľom na slovenského čitateľa českých literárnych textov pretaveným do prílohového slovníčka so slovenskými ekvivalentmi českých slov. Za vysvetľovanie neznámych českých slov slovenským čitateľom v knihách českých klasikov prihovárал sa napr. v r. 1928 – spolu s kritikou existencie prekladov z češtiny do slovenčiny – v *Lidových novinách* Z. V. Přibík (3. 1. 1928, s. 1).

³⁵ Josef Zubatý sa osobitne sústreďuje na vydanie Martina Kukučina v edícii *Čítanie študujúcej mládeže* (Matica slovenská, Martin). Ako prvý zväzok tu v r. 1922 vyšla *Hájkova žena* s prílohovým slovníčkom Františka Heřmanského, ktorý je na rozdiel od vyššie spomínaných slovníčkov „klasickým“ slovensko-českým diferenčným slovníčkom pri vydaní slovenského textu zohľadňujúcim českého čitateľa. Tu je v dnešnom pohľade zvláštne, že ide o matičné vydanie adresované mládeži, teda o vydanie na Slovensku, so slovníčkom vypracovaným českým autorom, kde nie je explicitne prítomný zreteľ na slovenského čitateľa – priblíženie potenciálnej agnonymickej lexiky sa mu ponúka iba ak cez češtinu. Heřmanského slovníček je tak z časového, autorského – jazykového aj koncepčného hľadiska veľmi zaujímavým prvkom v budúcej „slovníčkovej komparácii“. Zo vznikového hľadiska reprezentuje iný typ prílohového slovníčka, než napr. slovensko-český slovníček Františka Frýdeckého sprevádzajúci (pod názvom *Poznámky*) Hviezdoslavove *Básně biblické*, ktoré boli vydané po slovensky (hoci pod českým názvom) ešte v r. 1911 v Prahe, teda v českom prostredí. Za Frýdeckého prílohovým slovníčkom sa uvádza využitie dvojazyčného slovníka vydaného K. Kálalom a K. Salvom v r. 1896 (neskôr sa aj F. Frýdecký stal autorom samostatných prekladových lexikografických príručiek; porov. Gajdošová, 2014).

udržiavali v česko-slovenskom kontexte aj v povojnovom období, čím boli naplnené a akú mali konkrétnu lexikografickú podobu.³⁶

Napokon sa možno pristaviť ešte pri jednom type prílohových slovníkov v knižných vydaniach *Hájnikovej ženy*, konkrétne v jej prekladoch do češtiny.³⁷ Skoro v rovnakom čase vyšli dva preklady, obidva pod názvom *Hájnikova žena*³⁸ – v r. 1958 preklad Ladislava Narcisa Zvěřinu, v r. 1959 preklad Jiřiny Kintnerovej (pričom práve Kintnerovej preklad sa vníma ako začiatok autentického básnického prekladu zo slovenčiny do češtiny).³⁹ Hoci by sa dalo predpokladať, že – keďže ide o preklad – knihy nebudú slovníčky obsahovať, predsa ich v nich (ako *Vysvětlivky*) nájdeme. Na rozdiel od predchádzajúcich tu ide o slovníčky slov, ktoré sa vyskytujú v preklade, teda vlastne o slovníčky slovakizmov, ktoré autori ako bezekvivalentnú lexiku alebo ako výrazy potrebné na priblíženie koloritu vo svojom prekladovom texte využili. Rozsiahlejší (no stručný) je slovníček v preklade L. N. Zvěřinu, čo aj prirodzene zodpovedá jeho väčšej blízkosti k originálu.⁴⁰ V obidvoch slovníkoch zhodne nájdeme prírodné pomenovania či pomenovania kultúrnych reálií *grůň*, *polana*, *dolomán*, *kordován*, v ďalších zachytených slovakizmoch, vysvetlených výkladovou perifrázou, sa slovníčky líšia (nie je tým však povedané, že sa ešte aj iné než takto spracované slovakizmy nevyskytujú v jednom či druhom prekladovom texte). Aj tieto slovníčky – v súhre s celkom prekladového textu – ponúkajú špecifický materiál na viacdimenzionálnu komparáciu. Na nich mal byť vlastne pôvodne postavený môj textový pozdrav Kláre Buzássyovej – napokon ale potiahol trochu iným smerom.

Je zrejmé, že „hviezdoslavovské kolotanie“ môže súčasnému lexikologickému pohľadu na slovenčinu ponúknuť z rozličných – naznačených aj ďalších – hľadísk veľmi veľa. Ide o naše literárno-jazykové kultúrne bohatstvo, v jazykovednom pohľade o slovenčinu, ktorá vo Hviezdoslavových textoch stále žije svojím premieňavým životom, aj o ďalší poklad v sekundárnych textoch rozličného druhu, ktoré sa

³⁶ Niekoľkým z prvých prílohových slovníkov sprevádzajúcich v 50. rokoch vydania slovenskej literatúry v Hviezdoslavovej knižnici venovala pozornosť so zreteľom na potreby českého čitateľa slovenského originálu Věra Svobodová (1951).

³⁷ Oproti prekladom, reprezentovaným tvorivým prístupom L. N. Zvěřinu a J. Kintnerovej, je vari dobre pripomenúť aj publikovaný postup počestenia Hviezdoslavovej básne *Ó, mládež naša*, ktorý v jednotlivých hláskoslovných, tvaroslovných a napokon aj lexikálnych krokoch demonštroval František Pastrnek ako doklad blízkosti slovenčiny a češtiny (Pastrnek, 1900, s. 47 – 50).

³⁸ Prenesenie slovenského názvu diela do češtiny ako vedomé rozhodnutie aj so zachovaním slovakizmu komentovala medzi iným J. Kintnerová vo svojom článku *Ako som prekladala Hájnikovu ženu* (1960, s. 323). Významná prekladateľka zo slovenčiny (preložila ešte Hviezdoslavove *Krvavé sonety* a prekladala viacerých slovenských autorov) publikovala aj ďalšie texty s témou slovensko-českého prekladu (1960, 1962).

³⁹ Porovnanie obidvoch prekladov možno nájsť osobitne u Viliama Turčányho (1962), dotýkajú sa ho však aj iní autori prác o preklade.

⁴⁰ Možno tu ešte poznamenať, že Zvěřinov preklad vyšiel bilingválne, s paralelným uvedením textov v obidvoch jazykoch, ako „mimočítanková čítba pro školy všeobecně vzdělávací, pedagogické a odborné“.

v priebehu času k Hviezdoslavovmu dielu pripojili a ako významný komplement ponúkajú možnosti ďalších pohľadov na slovenčinu v jej vývine – aj na život slovenčiny v jej súčasných nositeľoch, ktorí niečo nesú a niečo nenesú ďalej.

Rada by som pozdravný text jubilantke zakončiť známym nám *Pozdravom* v dvoch jazykoch v troch podobách. Vidí sa mi, že podoby *Pozdravu* v preklade do blízkeho druhého jazyka majú takto vo vzájomnom dotyku špecifický aktualizálny potenciál aj na vnímanie krásy Hviezdoslavovho originálu.

Pavol Országh Hviezdoslav	Pavol Országh Hviezdoslav preklad Ladislav Narcis Zvěřina	Pavol Országh Hviezdoslav preklad Jiřina Kintnerová
Hájnikova žena Pozdrav	Hájnikova žena Pozdrav	Hájnikova žena Pozdrav
Pozdravujem vás, lesy, hory, z tej duše pozdravujem vás! ... Len okamih tam pobudnutia: už mŕtvie bôľ, už slabnú putá, zrak čistí sa, tlak voľneje, i oživujú nádeje; len jeden pokyn, zášum lesný, len jeden horskej riavy skok: a duša už sa ladí k piesni, tkne sa jej bičik prečudesný – a srdce hupká vozvysok; len jedno orla skototanie, len jeden švihot sokola, prez horu mužné zahvizdanie, na holiach jeden záblesk vatry: a nás už chváce povola, duch už sa zažal, už sa jatí, plamenným krídlom šibe hor’, jak v nebo naspäť meteor; len chvíľka, ako vzdušný vlas čo preletí nám ponad hlavu – a už ju máme, myseľ hravou: zmladenej duše prez dúbravu tak strie sa, ako dúhy pás... ... Z tej duše pozdravujem vás!	Vás pozdravuji, lesy, hory, z té duše pozdravuji vás! ... Jen okamžik tam strávíš malý a slábnou pouta, mizí žaly, zrak zjasní, je ti volněji, i novou zas máš naději; jen jeden pokyn, zášum lesa, jen jeden horské vody skok: a duše již ti v písni plesá a letí až kams pod nebesa, jak sladký bičik šleh ji v bok; jen jedno orlí zakroužení, jen jeden přelet sokolí, hvízd přes horu v tom táhlém chvění, kdes v stráni záblesk vatry zlatý a, hle, již celé okolí jak duch by zažeh, rozevlátý, v tyn nebes jak by vzhůru lét to meteor v jich hloubku zpět; jen chvilka jako vzdušný vlas co přelétne nad naší hlavou – a již ji máme: mysl hravou: to zmládlé duše nad doubravou tak stře se jako duhy pás... ... Z té duše pozdravuji vás!	Hory mé, lesy, celou duší, z celého srdce zdravím vás! ... Jen chvílku u vás spočinouti – bol hyne s rozbitými pouty, zrak čistý, s myslí padá tíž, i nádeje se budí již; jen jednou lesy zašumějí, bystřina prahy přeskočí, a v duši už už písně znějí, čarovný proutek dotkl se ji a srdce hned si poskočí; jen jednou orel kruhem slétne a sokol ve výši se mihne, hvízd chlapců vrchol hory přetne, na holích bleskne vatra žhavá – a v tobě vše už k míru tihne, duch znovu vzplál, už zjitřen vstává, plamenným křídlem vzhůru vzlét, jak hvězda stoupá v nebe zpět. Jen chvilka jako vzdušný vlas nad hlavou letem se nám krade a hravá mysl se zas všade nad doubím duše znova mladé rozprostře jako duhy pás. Z celého srdce zdravím vás!

... celou duší, z celého srdce zdravím Vás!

P r a m e n e

(výber z vydání Hájnikovej ženy P. O. Hviezdoslava)

- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská 1922. 116 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Čítanie študujúcej mládeže. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1949. 260 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Bratislava: Mladé letá 1962. 269 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Spisy P. O. Hviezdoslava I. Slovenský literárny odkaz. Martin: Matica slovenská 1951. 283 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Přebásnil L. N. Zvěřina. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958. 176 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Přeložila J. Kintnerová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959. 363 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Kvety, zv. 41. Bratislava: Tatran 1969. 279 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena, Ežo Vlkolinský, Gábor Vlkolinský, Dve návsťevy. Hviezdoslav III. Bratislava: Tatran 1973. 582 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Čítanie študujúcej mládeže, zv. 69. Bratislava: Tatran 1975. 240 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Hájnikova žena. Výber z epiky a lyriky. Bratislava: Perfekt 2002. 176 s.

Bibliografia

- BREZINA, Ján: Slovník. In: Hájnikova žena. Spisy P. O. Hviezdoslava I. Slovenský literárny odkaz. Ed. J. Brezina. Martin: Matica slovenská 1951, s. 263 – 279.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Som na vrchole veku ľudského. In: Hviezdoslav v interpretáciách. Ed. J. Zambor. Bratislava: Literárne informačné centrum 2009. 160 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine (tendencie, motívy, komunikačný efekt). In: Języki słowiańskie 1945 – 1995. Gramatyka – leksyka – odmieny. Ed. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej 1995, s. 195 – 203.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Lexikálna rovina. In: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Ed. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998, s. 33 – 47.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Ľudový substrát v poézii Lýdie Vadkertiovej-Gavorníkovej. In: Nárečia a národný jazyk. Ed. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1999, s. 241 – 251.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vývinové tendencie a zmeny v slovnej zásobe slovenčiny (1945 – 1995). In: Studia Academica Slovaca. 29. Prednášky XXXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000, s. 300 – 309.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Z koncepcie a realizačnej problematiky nového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka. In: Lexicographica '99. Eds. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2001, s. 13 – 23.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vývin slovnej zásoby slovenčiny (najmä v poslednom dvadsaťročí). In: Letná škola prekladu. 2002. Ed. A. Keníž. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2003, s. 132 – 145.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Jazyk a spoločnosť: krátka „kariéra“ niektorých slov a významov slov (Príspevok k vymedzeniu pojmu efemérne slovo). In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislavíková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2008, s. 245 – 255.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 2, s. 113 – 130.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Konotatívne a pragmatické príznaky lexikálneho významu. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Eds. K. Buzássyová – B. Chochoľová – N. Janočková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2012, s. 56 – 75.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Hromadnosť (kolektívnosť) a individuálnosť ako jazykové a sociálne kategórie. In: Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 7. Eds. S. Ondrejovič v spolupráci s J. Vrábľovou a A. Krausovou. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2013, s. 117 – 130.

DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.

DORULA, Ján: Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke. Bratislava: Goralinga 2012. 123 s.

DUCHKOVÁ, Silvia: Kto je farmár? In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 1, s. 62 – 63.

DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci: súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin: Matica slovenská 1987. 1388 s.

FRÝDECKÝ, František: Poznámky. In: Hviezdoslav: Básne biblické. Agar – Kain – Sen Šalamúnov. S úvodom a poznámkami Fr. Frýdeckého. Praha: J. Otto 1911, s. 171 – 180.

GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 5 – 6, s. 274 – 303.

GBÚR, Ján (ed.): Pavol Országh Hviezdoslav. Básnické dielo. Bratislava: Kalligram 2006. 656 s.

HABOVŠTIK, Anton: Slovníček. In: P. O. Hviezdoslav: Ežo Vlkolinský. Hviezdoslavova knižnica. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953, s. 201 – 219.

HABOVŠTIK, Anton: P. O. Hviezdoslav – majster slovenského slova. In: Kultúra slova, 1969, roč. 3, č. 9, s. 299 – 302.

HEŘMANSKÝ, František: Slovníček. In: Hviezdoslav: Hájnikova žena. Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská 1922, s. 95 – 111.

HORECKÝ, Ján: Farma či gazdovstvo. In: Kultúra slova, 2003, roč. 37, č. 3, s. 156 – 157.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1989. 436 s.

HVIŠČ, Jozef: Inovácia Hviezdoslavovej poézie. (Na okraj poľského a českého výberu z Hviezdoslavovej poézie). In: Literatúry v kontaktech: (jazyk – literatúra – kultúra). Brněnské texty k slovákistice. Eds. J. Pospíšil – M. Zelenka. Brno: Masarykova univerzita 2002, s. 62 – 70.

KAČALA, Ján: K procesu prehodnotenia tzv. ľudových slov na hovorové. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 2, s. 155 – 158.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: Slovenská grafia 1923. 1112 s.

KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ). S praktickou mluvniciou československou. Banská Bystrica: Slovenská grafia 1924. 1116 s.

KINTNEROVÁ, Jiřina: Ako som prekladala Hájnikovu ženu. In: Slovenské pohľady, 1960, roč. 76, č. 3, s. 318 – 323.

KINTNEROVÁ, Jiřina: Citoslovce v prekladech ze slovenštiny do češtiny. In: Dialog, 1960, roč. 4, č. 3 – 4, s. 120 – 132.

KINTNEROVÁ, Jiřina: Nebezpečenstvo blízkosti. In: Slovenské pohľady, 1962, roč. 78, č. 3, s. 26 – 29.

KRALČÁK, Ľubomír: Dynamika súčasnej slovenčiny: sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 2009. 144 s.

KRALČÁK, Ľubomír: Mechanizmy dynamiky jazyka. In: Slovo – tvorba – dynamickosť. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 460 – 466.

MARSINOVÁ, Marta: O takzvanej nesrozumiteľnosti Hviezdoslava. In: Slovenská reč, 1948 –1949, roč. 14, č. 7 – 8, s. 193 – 201.

MARSINOVÁ, Marta: Slovníček a vysvetlivky. In: P. O. Hviezdoslav: Hájnikova žena. Čítanie študujúcej mládeže. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1949, s. 245 – 260.

MARSINOVÁ, Marta: Slovníček. In: P. O. Hviezdoslav: Odkazy. Hviezdoslavova knižnica. T. Sv. Martin 1949, s. 199 – 224.

MORKOVKIN, Valerij V. – MORKOVKINA, Anna V.: Russkije agnonimy (slova, kotoryje my neznajem). Moskva: Institut ruskogo jazyka 1997. 414 s.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: „Nepoužívanie“ jazyka – historizácia ako typ jazykovej zmeny. In: Jazykoveda v pohybe. Ed. A. Bohunická. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 305 – 315.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Nad korešpondenciou P. O. Hviezdoslava. In: Kultúra slova, 1990, roč. 24, č. 4, s. 97 – 107.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Músi, báseňné panni. Spätňý pohľad na adjektívnu slovotvorbu. In: Lexikálna sémantika a derivatológia. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 60 – 74.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Slovenčina a čeština v kontakte: pokračovanie príbehu. Bratislava – Praha: Veda, vydavateľstvo SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2008. 364 s.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: „Domiská, knižiská, psiská“ a iné modifikačné substantívne deriváty v slovensko-českom pohľade. In: Slovo – tvorba – dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. Mária Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 396 – 425.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: Slovenská reč, 2015, roč. 80, č. 5 – 6, s. 276 – 306.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Slovakismy v češtině. In: Nový encyklopedický slovník češtiny N – Ž. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016a, s. 1650 – 1656.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Česko-slovenský jazykový kontakt. In: Nový encyklopedický slovník češtiny A – M. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016b, s. 223 – 236.

NAGY, Marek: Lexikální význam, nebo encyklopedické heslo: metodologické úvahy. In: Studie k moderní mluvnici češtiny 4. Dynamika českého lexika a lexikologie. Eds. P. Adámková – M. Martinová – O. Uliční. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2013, s. 24 – 51.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena: Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia. Bratislava: Stimul 2011. Dostupné na http://stella.uniba.sk/texty/OOAB_lexikologia.pdf.

PASTRNEK, František: Slovenština. In: Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Umělecká beseda svým členům na rok 1901. Praha: Umělecká beseda 1900, s. 44 – 56.

PISÁRČIKOVÁ, Mária: Nářečové slova v slovníkoch spisovného jazyka. In: Nárečia a národný jazyk. Ed. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1999, s. 237 – 240.

PRAŽÁK, Albert: Poslovenšťovať? Počešťovať? In: Časopis učené spoločnosti Šafaříkovy v Bratislave, 1928, roč. 2, č. 1 – 2, s. 217 – 219.

RÚFUS, Milan: Hviezdoslav. In: Vulkán poézie. (Súčasní slovenskí básnici o Hviezdoslavovi.) Zostavil S. Šmatlák. Bratislava: Obzor 1974. 53 s.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s.

Slovník slovenských nářečí. I. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1994. 936 s.

Slovník slovenských nářečí. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferenčíková – I. Ripka. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1066 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3., nezm. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2004. 998 s.

SVOBODOVÁ, Věra: Hviezdoslavova knižnice. In: Naše řeč, 1951, roč. 35, č. 9 – 10, s. 170 – 172.

TURČÁNY, Viliam: Preklady Hájnikovej ženy do češtiny. In: Slovenské pohľady, 1962, roč. 78, č. 6, s. 7 – 33.

VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: Hviezdoslav rozpráva. Národné noviny, 1909, roč. XL, č. 14, 2. 2. 1909, s. 2 – 3.

WEINGART, Miloš: Příspěvky k studiu slovenštiny. In: Sborník Filosofické fakulty, roč. 1, č. 17. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského 1923. 138 s.

ZUBATÝ, Josef: Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. In: Naše řeč, 1922, roč. 6, č. 10, s. 314 – 317.